

Anmeldelser.

L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danmark.
Kbhvn. (G. E. C. Gads forlag.) 1896. (246 s.)

Det har vistnok været den almindelige mening mellem vore historikere, at P. A. Munch ved sine berømte studier i Vatikanets arkiv saa godt som havde udtømt dette for Nordens vedkommende. Selvfølgelig vilde den flittige grandsker, der havde mod og mandshjerte til at blade sig gennem disse hundreder af protokoller, kunne finde et lille guldkorn hist og her, men udbyttet vilde alligevel stå i et skærende misforhold til anstrængelserne. Heri maa grunden vel søges til, at der hengik saa lang tid, efter at dette verdens ældste og mest internationale arkiv ved pave Leo XIII's frisind var bleven gjort tilgængeligt for videnskaben, inden nogen dansk prøvede paa at hæve de mulige skatte. Det er dr. Moltesens ære, at han som den første herhjemmefra vovede forsøget, og at lykken her som altid fulgte den kække, fremgaar af en anseelig pakke aktstykker, deponerede i rigsarkivet, på hvilke den ovenfor nævnte bog, forfatterens doktordisputats, hovedsagentlig er bygget. Bogens karakter afhænger derfor væsentlig af det nye materiales, hvad der gjælder om dette, har ogsaa gyldighed for den. Og det må da strax siges, at den ikke forandrer den engang fastslaaede opfattelse af forholdet mellem de to faktorer: Den danske krone og den danske kirke støttende sig på pavemagten. Her er de store linjer alt fæstnede, konturerne trukne, og hvad forfatteren har kunnet gøre, er ikkun at paalægge farverne, fordele lys og skygge lidt mere

præcist end forhen. Det nye i bogen ligger derimod i dens skildring af den danske kirkes økonomiske forhold til kurien, en saare vigtig side af dens historie, og en side, hvor man hidtil som oftest har ladet sig nøje med løs snak og fra fædrene nedarvede talemåder om pengeudpresninger o. l. Specielt i denne tid, som jo dog, trods de gode ord, dr. Moltesen i sin indledning lægger ind for den, var en forfaldstid.

Det er i bogens 2. og 3. hovedafsnit: „De avignonske pavers forhold til den danske kirke“ og „De avign. pavers nuntier og kollektorer i Danmark“, at den danske gejstligheds økonomiske forhold til pavehoffet udredes. Selvom der i så henseende var samlet en del stof i de af P. A. Munch udgivne „Pavel. nuntiers regnskabs- og dagbøger“, er hovedkilden dog de af forf. selv afskrevne kvitteringer for tienden m. m. samt „obligationer“ og kvittancer for servitierne \circ : de afgifter, bisperne efter deres udnævnelse maatte betale til det pavelige kammer. Støttet paa disse aktstykker, af hvilke et udvalg meddeles som tillæg, gennemgaar dr. Moltesen de enkelte stifters forhold til kurien og giver derved et kærkomment bidrag til den danske højgejstligheds finansielle stilling. Det er dog et spørgsmaal, og et spørgsmaal, man kunde have ønsket nærmere drøftet, hvorvidt det billede, man herigennem danner sig, er i overensstemmelse med de virkelige tilstande. I så fald har disse været fortvivlede. Gang efter gang er bisperne ude af stand til at betale deres servitier, og misèren er så stor, at der i det 14. arhundrede må finde en enorm nedsættelse sted i de summer, hvortil flere af de jyske bispedømmer var taxerede. Ganske vist har tiderne været onde; ufred og naturbegivenheder som store stormfloder o. l. har nok kunnet bringe indtægterne til at synke, men nedgangen er efter taxationssummerne dog for voldsom til, at man kan tage tallene for gode varer. I løbet af et par menneskealdre skulde Børglum bispedømmes taxerede indtægt saaledes være sunket fra ca. 3000 til 200 gylden¹⁾. En direkte kontrol fra hjem-

¹⁾ Commune servitiet, der udgør $\frac{1}{3}$ af den tax. indtægt, er nemlig 1300 1000 gld. mod 66 $\frac{1}{2}$ gld. i 1365. Moltesen s. 68 jvfr. s. 65.

lige kilder haves ikke, derimod en indirekte, som forf. også benytter. Paa provincialkonciliet i Helsingborg (1345) bestemtes det nemlig, at fangedes en bisp, skulde hans embedsbrødre give ham en understøttelse på 120 mk., og de enkelte bispers kvotadel fastsattes¹⁾. Her er jo sandsynligvis det rette forhold mellem bispernes indkomst angivet, men jeg kan ikke være enig med forf., når han (s. 71) siger, at dette „ogsaa delvis stemmer med det forhold, taxatorerne har sat“, og kun gør en undtagelse for Slesvigs vedkommende. Thi lægges forholdet fra „bidragslisten“ 1345 til grund for forholdet mellem taxationerne, saaledes at taxten for Lund daner udgangspunktet, viser det sig — Slesvig stift ikke medtaget, da jeg ikke kender de kilder, hvorefter man skal kunne antage, at dets indtægter er stegne —, at Roskilde er sat c. 2¹/₂ gang, Børglum c. 3, Viborg 4, Århus c. 6, Odense c. 8 og Ribe endelig ikke mindre end 20 gange for lavt²⁾! For de jyske stifters vedkommende er denne beregning usikker; servitiernes størrelse er nemlig skiftende, og for at få et fast tal at operere med har jeg taget middeltallet mellem den højeste og laveste afgift. Men går man ned til det 15. århundrede, hvor taxterne er faste — med undtagelse af Lunds de i noten s. 70 angivne — og hvor der fra c. 1466³⁾ findes en lignende „bidragsliste“, bliver forholdet endnu mere fejlagtigt. Her er Ribe nemlig sat c. 11, Børglum c. 17, Viborg c. 25 og Århus c. 33 gange for lavt, Lund stadig taget som udgangspunkt. De forstanførte tal må vel altså snarere forhøjes end formindskes. Hvis derfor ikke bispernes privatformue har været det afgørende ved de hjemlige bidrag, hvad

¹⁾ Statutet er bl. a. trykt i *Scriptores rer. Dan.* VI, 490—96; refereret hos Moltesen s. 71.

²⁾ Underlig at Slesvig ikke omtaxeredes, da man jo netop skulde vente, at dette stifts indtægter var bleven stærkt formindskede på grund af landetabet ved stormfloderne. En herved forarsaget nedgang i indtægter for kantoriets vedkommende påberaibes f. ex. i en supplik fra 1457 ⁶/₇ (Afskr. i rigsark.).

³⁾ Huitfeldts bispekronike s. 32. Jvfr. Helveg, *Den d. Kirkes Hist. til Reform.* II, 376.

jeg finder lidet rimeligt, må de pavelige taxatorer have været yderst medgørlige, og de danske bisper lidet samvittighedsfulde i deres opgivelser.

Også på et andet punkt kunde der have været anledning for forfatteren til at se lidt mere skeptisk på de kuriale tal. Svarende til bispernes og enkelte abbeders servitier betaltes der af alle andre kirkelige embeder, hvis taxerede indtægter lå imellem 50 og 6 — senere 4 — mk. sølv, en afgift, annaterne, hvis størrelse var lig et års taxerede indtægt eller omtrent halvdelen af den virkelige. Det var i det mindste i det 15. århundrede fast regel, at ansøgeren i sin supplik skulde angive beneficiets indtægt „efter tiendevurderingen“, derfra gik angivelsen over i provisionsbullen, og efter denne beregnedes annaterne. Netop efter bullerne har forfatteren s. 125—26 aftrykt en række embedsindtægter fra det 14. århundrede — der altså for at svare til de virkelige forhold må multipliceres med to —, og man vilde uden synderlig besvær kunne udvide denne liste til at omfatte alle lidt højere gejstliges indtægter i det 14.—15. århundrede. En saadan oversigts betydning er indlysende — når den blot fuldt ud er til at lide på. Men netop i så henseende forekommer det mig, at den lader meget tilbage at ønske, idet taxterne for det samme embede i løbet af få år ofte varierer ganske overordentlig. Allerede i de af forfatteren anførte eksempler mærkes dette. Således har f. ex. domprovstiet i Roskilde, der 1398 sættes til 28 mk. s. i indkomst, 1401 kun 20 mk., i virkeligheden altså en forskel på 16 mk. Langt mere iøjnefaldende bliver svingningerne, når man går noget ud over det her skildrede tidsrum. For at blive ved det engang valgte eksempel, opgives provstiets indtægter i årene 1418—27 til henholdsvis 15¹⁾, 20²⁾, 15¹⁾, 28¹⁾ og 50¹⁾ mk. s., medens det 1432 er gået ned til 12 mk.³⁾ Og dette er så langt fra at danne en undtagelse, at det snarere må siges at være regelen.

1) Supplikker af 1418 ¹²/₁, 1424 ⁴/₁, 1425 ¹⁴/₁₀, 1427 ⁷/₉.

2) Bulle af 1421 ¹¹/₁₁.

3) Annatobligation af 1432 ¹⁸/₇. Alle i afskrift i rigsarkivet.

At der har været forskæl mellem de enkelte års indtægter, der sikkert har været afhængige af kornpriserne, er yderst sandsynligt, blot forekommer differencerne mig ofte for store, til at alt kan være gået ganske ærligt til. Annaterne var som bekendt yderst forhadte, og de pålignedes jo ene og alene efter beneficiantens opgivelser, som næppe lod sig kontrollere. Thi at det pavelige kammer skulde have været i besiddelse af en — nu forsvunden — taxtliste over alle beneficiar i den hele kristenhed, finder jeg yderst tvivlsomt på grund af de så stærkt varierende opgivelser. Er disse upålidelige, skulde man synes, det vilde være en farlig spøg for ansøgeren, da falskneriet gennem taxtlisten let kunde opdages; er de paalidelige, måtte jo listen omredigeres så at sige årlig for at være brugbar. Og dette arbejde vilde vist nok have været uoverkommeligt for den pavelige administration, dennes dygtighed forøvrigt ufortalt. Havde man endeligt haft en sådan taxtliste, kunde man jo simpelthen af den have aflæst embedets vurderingssum uden at have haft behov at ty til ansøgeren.

Løvrigt skal forfatteren have tak for disse afsnit af hans bog. Lærerig og oplysende er saavel hans almindelige fremstilling af de forskællige afgifter til kurien, hvor han viser godt kendskab til den nye, fremmede litteratur på dette hidtil så lidet opdyrkede felt, som hans skildring af de enkelte bispedømmers finansielle afviklingers og de pavelige tiendesamleres ofte brydsomme færd. Når det imidlertid s. 201 siges, at der alt i alt skal være indkommet knap 12000 gld. i tiendepenge fra Danmark til Avignonpavernes hof, må det bestemt lævdes, at dette tal fuldstændig må stå på forfatterens regning. Tiendekvitteringerne er nemlig dels forsvundne, dels gælder de for summer indbetalte fra hele Norden, og de mange „muligvis“er, „måske“er og „sandsynligvis“er, hvorved tallet er kommet til verden, gør det nu engang ikke pålideligt. Synderlig strålende har resultatet dog åbenbart ikke været for kurien; man har intet betalt udover sin „tvungne skyldighed“ og næppe engang det.

Bogens første afsnit: „De avignonske pavers forhold til det danske rige“ bryder som alt bemærket ikke med den

gængse opfattelse, men begrundet og uddyber den. Interessant er saaledes skildringen af Valdemar Atterdags forsøg på at skabe en nationalkirke ved at bringe gejstligheden i nærmere forbindelse med kronen end med kurien. Afsnittet er ligesom de foregående væsentlig bygget på pavebreve, men en stærkere benyttelse af hjemlige kilder vilde dog sikkert kunne have gjort fremstillingen mere indgående, kunde vel også stundom have bevæget forfatteren til at ændre sin fremstilling hist og her. At dansk middelalders historie forøvrig ikke tidligere har været forfatterens særstudium, rober sig af og til. „Jo større afstand, der var mellem kongen og biskopperne“, hedder det s. 19, „desbedre var forholdet mellem dem. De jyske biskoppers kongeligsindede politik forklares for en stor del heraf“. Men i det 13. århundrede opholdt kongerne sig sikkert ligeså meget vest som øst for Lillebælt.

Mere end enkelthederne udæsker imidlertid helhedsopfattelsen til kritik. Og min hovedanke er da den, at forfatteren overvurderer den betydning, Danmark og dets konger i politisk henseende havde for kurien og omvendt. Dette er såre forklarligt. Enhver søger at bringe så meget som muligt ud af sit stof, og man bevæger sig netop her på et område, hvor subjektiviteten i endnu højere grad end ellers må gøre sig gældende. Når forfatteren imidlertid selv anfører (s. 18), at af de 10,355 breve, der findes bevarede i Clemens V's registerbind, angår kun 25, altså c. 2 pro mille, Danmark, vidner dette tal om en alt andet end livlig forbindelse. Og netop ved dennes styrke forekommer det mig, at man bedst kan måle to landes, to samfunds betydning for hinanden.

Særlig må det siges, at forfatteren sikkert har overvurderet betydningen af den bistand, Avignonpaverne ydede Valdemar Atterdag til hans store værk, rigets samling og kongemagtens genfødsel. Afset fra de rent personlige som tilladelse til at vælge sig en skriftefader, have et rejsealter o. l., der gaves til så godt som enhver kontant betaler, falder kuriens gunstbevisninger i to store grupper. Dels gav den ham indflydelse på den danske kirkes indre forhold, dels støttede den ham i kampen mod indre og ydre fjender ved at

tage landet og dets konge i sit værn og ved at give ham andel i de pavelige tiender. Ganske vist kunde det være til megen gavn for kongen at have indflydelse på domkapitlernes sammensætning, men jeg tvivler dog på, at forfatteren får mange meningsfæller, når han, i anledning af at Valdemar fik besættelsesret til to pladser i Lunds og Slesvigs kapitel, siger (s. 40), at dette „var næsten af lige så stort værd som at få Helsingborg slot og Gottorp“. Valdemar i det mindste har sikkert foretrukket slottene! Nej, hvad der lader sig høre, var afståelsen af tienden. Her var virkelig et punkt, hvor hoffet i Avignon kunde give ham en god håndsrækning. Men uheldigvis har man kun meget usikre efterretninger om hele denne sag. To gange mener forfatteren, at dette har været tilfældet, idet Valdemar nemlig dels har fået overladt 3-årstienden 1343 (s. 34), dels muligvis hele 5-årstienden 1351 eller i det mindste sikkert det halve af den (s. 36—37). Afståelsen af denne del er hjemlet ved et pavebrev, 3-årstiendens overdragelse er derimod en hypotese, der hviler på en kombination af de to fakta, at Valdemar havde lovet at gøre et korstog til Preussen, og at tienden vel er indsamlet, men ikke indbetalt til det pavelige kammer¹⁾. At dette har været tilfældet, støtter forfatteren vistnok på, at kvitteringerne ikke ere tilstæde i Vatikanets arkiv, eller beløbene indførte i kamrets regnskabsbog, men en sådan slutning e silentio er altid farlig og ikke mindst, når talen er om et så forholdsvis uordnet og lidet gennemarbejdet arkiv som Vatikanets²⁾. Forudsat at kong Valdemar virkelig har oppebåret disse tiender, er det ganske umuligt med sikkerhed at afgøre, hvormeget de har indbragt. For dog tilnærmelsesvis at nå et resultat anstiller forfatteren en minimumsberegning, efter hvilken indtægten skulde have været 20,000 gld. Dette tal hviler imidlertid på et ligeså skrøbeligt grundlag som de 12,000 gld., der skulde have været

¹⁾ S. 61 omtales dette dog i mere usikre udtryk: „Der indkom næppe noget af den fra Danmark til det pavelige kammer“.

²⁾ Af samme grund anser jeg afståelsen af hele 5-årstienden for meget usikker.

pavernes udbytte. Det gælder naturligvis om at finde størrelsen af tienden over hele Danmark i ét år, men uheldigvis ved man kun med sikkerhed, hvad Ribe stift og tilnærmelsesvis hvad Slesvig stift har betalt. Regnestykket opstilles nu således, at størrelsen af Lunds og Roskildes tiende sættes lig Slesvigs, medens Odenses og de jyske bispedømmers findes ved multiplikation med det forholdstal, man får ved at sammenligne deres servitier. Men dels er servitierne jo ikke faste og stabile i det 14. århundrede, dels maatte man jo også for at være konsekvent benytte den samme fremgangsmåde overfor de tre andre stifter og altså sætte Lunds tiende til det firdobbelte af Slesvigs og Roskildes, og endelig er det yderst tvivlsomt, om stiftsgejstlighedens indtægter har stået i samme forhold til hinanden som bispernes. Mon det ikke med et så sprødt materiale havde været bedre at opgive ethvert forsøg, samt mindes, at kurien jo sågodtsom altid afstod en del af tienden til de fyrster, i hvis land den indsamledes. Også Valdemars kontrapart Magnus fik jo sin halvdel af 5-årstienden 1351.

Jeg har i det foregående fremsat et par af de indvendinger, der er falden mig ind ved gennemgangen af dr. Moltenses skrift¹⁾. En udtømmende anmeldelse har det derimod ikke været min agt at give, så meget desto mindre som bogen i øvrigt forekommer mig velskreven, og fremstillingen nøjagtig og pålidelig, så at der er al god grund til at takke forfatteren for den monografi, hvormed han har beriget vor kirkehistoriske litteratur.

M. Mackeprang.

¹⁾ Ang. forf.s fremstilling af Peterspengene og Danmarks lensforhold til pavestolen skal jeg henvise til dr. phil. K. H. Karlssons indgående anmeldelse i Svensk hist. tidskr. 1897 öfvers. s. 38 f.